

Ročník 66 / 2015–2016

Vydává SPN – pedagogické
nakladatelství, akciová společnost

Vedoucí redaktorka:
prof. PhDr. Marie Čechová, DrSc.

Redaktorka:
Milada Buriánková

Redakční rada:

doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.,
prof. dr. hab. Mieczysław Balowski,
doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.,
doc. PhDr. Ondřej Hník, Ph.D.,
PhDr. Bohuslav Hoffmann, CSc.,
prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc.,
PhDr. Miloš Hoznauer,
PaedDr. Helena Chýlová, Ph.D.,
PhDr. Jiří Kostečka, Ph.D.,
prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc.,
doc. PaedDr. Ladislava Lederbuchová, CSc.,
PhDr. Květa Rysová, Ph.D.,
Mgr. Josef Soukal,
PhDr. Ivana Svobodová,
prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc.,
doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.,
doc. PhDr. Ludmila Zimová, CSc.

Adresa redakce: SPN – pedagogické
nakladatelství, akciová společnost,
Ostrovní 30, 110 00 Praha 1,
tel. 224 931 448.

www.spn.cz/casopisej
e-mail: buriankova@spn.cz
Vychází pětkrát ročně.
Cena jednoho čísla 48 Kč.
Uzávěrka čísla 24. 11. 2015.

Sazba FORTUNA-TYPE, s. r. o.
Tisk: Tigris print, s. r. o.
Distribuce: ADISERVIS, s. r. o., Na Nivách 18,
141 00 Praha 4,
tel. 241 484 521, fax 241 483 924
E-mail: adiservis@seznam.cz
© SPN – pedagogické nakladatelství,
akciová společnost, 2015
ISSN 0009-0786
MK ČR E 4809

Statí a články

Jaký byl 41. ročník Olympiády v českém jazyce?
K. Rysová – K. Oliva 53
Vančurova Pole orná a válečná v soukolí
dobové kritiky, *J. Poláček* 58
Otázka, zejména pádová, nejen ve výuce cizinců,
M. Hrdlička 63
Ludovít Štúr – učitel slovenštiny, *J. Lomenčík* 68

Z praxe našich škol

Pokušitel Christian Morgenstern, *B. Hoffmann* 73

Diskuse

Částice a jazykové mýty, *P. Sojka – L. Janovec* ... 76

Z nové české literatury

Sedm statečných?, *E. Gilk* 83

Z jazykové poradny Ústavu pro jazyk český

Odšťavňovač, nebo odšťavovač?,
I. Svobodová 86

Rozhledy

Časopis Krajiny češtiny, *K. Kulich* 88
Z literárního muzea: František Jaromír Rubeš,
V. Novotný 90
Nové aspekty v didaktice mateřského jazyka,
A. Sigmundová 92
5. mezinárodní kongres světové literárněvědné
bohemistiky, *J. Hasil* 94

Literatura

Nové, korpusově založené mluvnic
(dokončení z 1. čísla),
*Robert Adam, Ivana Bozděchová, Pavlína Jinová,
Eva Lehečková* 96
Jiří Kalous nejen o Václavu Hraběti,
Č. Reinštein 100
Etymologický slovník češtiny v novém vydání,
A. M. Černá 101
Život a dílo filologa, *R. Adam* 103

Jaký byl 41. ročník Olympiády v českém jazyce?

Kateřina Rysová, MFF UK v Praze, **Karel Oliva**, ÚJČ AV Praha

What Was the 41st Year of the Czech Language Olympiad Like?

The paper describes the course of the 41st year of this competition for primary and secondary school pupils.

V uplynulém školním roce 2014/2015 proběhl již 41. ročník Olympiády v českém jazyce. Tato soutěž je určena pro žáky 8. a 9. ročníků základních škol (a odpovídajících ročníků gymnázií) a pro studenty středních škol. Soutěžící jsou vždy rozděleni do dvou kategorií. V první kategorii soutěží žáci ZŠ, ve druhé studenti SŠ.

Olympiáda je tradičně čtyřkolovou soutěží. Všichni zájemci o češtinu se mohou účastnit školních kol soutěže. Ti nejlepší se pak postupně dostávají do okresních a krajských kol, vyvrcholením olympiády je týdenní celorepublikové finále.

Zadání pro jednotlivá kola připravuje porota závěrečného národního kola. Porota v současné době pracuje ve složení: Karel Oliva jr. (předseda), Marie Čechová, Alena Andrlová Fidlerová, Ladislav Janovec, František Martínek a Kateřina Rysová. Olympiádu organizačně zajišťuje Národní institut pro další vzdělávání (MŠMT) ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český AV ČR.

V našem článku nejprve popíšeme průběh nižších soutěžních kol a poté se budeme věnovat závěrečnému finále, které má ve srovnání s předchozími soutěžními koly vždy mírně odlišný průběh i skladbu úkolů.

První tři soutěžní kola mají tradičně dvě části. V první části plní soutěžící I. i II. kategorie zadané jazykové úkoly, stylizační, gramatické a lexikální. V další části pak píší slohovou práci na určené téma. Úkoly bývají voleny tak, aby soutěžící podněcovaly k přemýšlení o jazyce a k samostatnému objevování souvislostí mezi jednotlivými jazykovými jevy. Cílem olympiády není přezkoušet žáky a studenty z látky probírané ve škole. Ta jim většinou slouží pouze jako vstupní základ pro další samostatné uvažování o jazyce.

Kompletní zadání nižších soutěžních kol (včetně autorského řešení) je k dispozici na internetu.¹ V našem článku přinášíme výběrově přehled typů letošních úloh.

Ve školním kole měli soutěžící I. kategorie například rozlišit význam spojení *tip šéfkuchaře* (doporučení šéfkuchaře) a *typ šéfkuchaře* (souhrn charakteristických vlastností skupiny šéfkuchařů) nebo měli rozhodnout, která ze dvou uvedených vět je víceznačná, a uvést proč: *Rukojmí sází na pomoc zá-*

¹ <http://znv.nidv.cz/talentcentrum/souteze/olympiada-v-ceskem-jazyce/zadani-a-reseni-jednotli-vych-kol-ocj-dle-rocniku/41-rocnik-ocj-2014-2015>

sahové jednotky. – Rukojmí sázejí na pomoc zásahové jednotky (víceznačná je věta obsahující tvar *sází*, který je jak tvarem 3. osoby jednotného čísla, tak tvarem 3. osoby množného čísla, kdežto tvar *sázejí* je pouze tvarem množného čísla; obdobně tvar *rukojmí* je tvarem jednotného i množného čísla).

Soutěžící II. kategorie ve školním kole pracovali s víceznačným nadpisem novinového článku *Stavba unikátní rozhledny nedaleko Ještědu je na spadnutí*. Titulek měli dvakrát přeformulovat tak, aby pokaždé zachovali pouze jeden z možných významů (např. *Stavbě unikátní rozhledny nedaleko Ještědu hrozí, že spadne*. – *Stavba unikátní rozhledny nedaleko Ještědu začne co nevidět*). Dále soutěžící hledali dva jazykové prostředky (slova nebo sousloví) způsobující zmíněnou dvojnásobnost a vysvětlovali, které jejich vlastnosti to umožňují (*stavba, je/být na spadnutí*: podstatné jméno *stavba* může být chápáno jako pojmenování děje i jeho výsledku; spojení *je/být na spadnutí* může mít význam ‚být ve velmi špatném stavu, hrozit zřícením‘, nebo ‚být nedlouho před zahájením‘).

Jiný úkol pro studenty středních škol se týkal zvukové stránky jazyka. Soutěžící v něm pracovali s podobou *preceda*, která se objevila v titulku televizního pořadu. V zápisu slova je pravopisná chyba, která ale není náhodná. Úkolem bylo jednak vysvětlit, z jakých důvodů tato chyba pravděpodobně vznikla (autor se při zápisu řídil výslovností, protože skupina [ts] se vyslovuje podobně jako hláska [c]), a jednak uvést, proč se dané slovo nepíše tak, jak jej napsal autor titulku (zápis *předseda* se neřídí výslovností, ale zohledňuje stavbu slova, tedy respektuje, že slovo obsahuje předponu *před-* a kořen *-sed-*).

V **okresních kolech** byly úkoly již o stupeň náročnější. Soutěžící I. kategorie například určovali gramatické kategorie tvaru *hřídeli* v zadaném spojení *kolo na hřídeli*. U jedné z kategorií přitom byly dvě možnosti (rod mužský neživotný nebo ženský). Dále měli soutěžící uvést tvary slova *hříděl* v jednotném čísle, v nichž má zmíněná mluvnická kategorie vždy jen jednu možnost určení (/s/ *hřídeli* – *hřídelem*). V dalším úkolu žáci vysvětlovali dva možné významy slova *předražený* ve spojení *předražený tunel* (‚příliš drahý tunel‘; ‚tunel, který někdo nejdříve předrazil‘).

Soutěžící II. kategorie v okresním kole pracovali se sloganem *Sněž, kolik sníš!* z reklamy na pizzerii, ve které je možno po zaplacení určitého obnosu sníst neomezené množství pizzy. Popisovali význam slovesa *sníst* ve druhé větě souvětí, v níž má toto sloveso význam obměněný (‚být schopen / moci zkonsumovat‘). Dále vytvářeli dvě dvojice jednoduchých vět, v nichž použili slovesa *mluvit* a *ujít* tak, aby v jedné z vět z každé dvojice měla svůj základní význam a ve druhé větě význam obměněný podobným způsobem jako sloveso *sníst* ve druhé větě zadaného souvětí (např. *V televizi právě mluví ministr zahraničí*. – *Pepiček už mluví*. *Při cestě do práce ujdu každý den tři kilometry*. – *Pět kilometrů ujdu bez potíží*).

V dalším úkolu studenti hledali významový rozdíl mezi souvětími *Ne-*

chápu, proč je to dobré a *Nechápu, k čemu je to dobré* (v prvním souvětí je ve vedlejší větě vyjádřen důvod, ve druhém účel). Pak určovali druh vedlejších vět v obou souvětích (obě jsou předmětné).

V **krajském kole** soutěžící I. kategorie například hledali dva významy věty *Moje kamarádka každý večer končí s čokoládou* (např. *Moje kamarádka nikdy neodolá a každý večer sní nějakou čokoládu*. / *Poslední, co moje kamarádka každý večer dělá, je, že jí čokoládu*. × *Moje kamarádka se každý večer snaží přestat jíst čokoládu*) a dále určovali pád obou slovních tvarů ve spojení *každý večer* (u obou jde o 4. pád). V jiném úkolu se zamýšleli nad tím, jak pravděpodobně vznikl tvar *vytiská* v souvětí *Posaďte se prosím, sestřička vám za chvíli zprávu vytiská*. (Příklady možných řešení: Došlo k příklonu k jiné – produktivní – slovesné třídě a vzoru. / Mluví byla ovlivněna tím, že slovesa na *-nout* často mají příbuzná slovesa na *-at*.)

Soutěžící II. kategorie pracovali v krajském kole mj. s úryvkem z Máchova Máje:

*A slunce jasná světů jiných
bloudila blankytnými pásy,
planoucí tam co slzy lásky.*

Určovali, kterým větným členem je v úryvku slovo *planoucí* (přívlastek shodný), a hledali jeho řídicí větný člen (*slunce*). Slovosled ukázky je ovlivněn tím, že jde o básnický text, a pokud bychom tuto skutečnost nebrali v úvahu, označili bychom ho za gramaticky nenáležitý. Dalším úkolem proto bylo provést v zadaném textu nezbytné slovosledné změny tak, aby byl tento nedostatek odstraněn (*A slunce jasná světů jiných, planoucí tam co slzy lásky, bloudila blankytnými pásy*). Náležitých skladebních vztahů mezi jednotlivými výrazy lze dosáhnout ještě jiným způsobem: změnou jednoho písmena v úryvku. Úkolem studentů bylo napsat slovo, které je třeba změnit, příslušnou změnu provést a určit, kterým větným členem slovo po změně bude (*planoucí* – *planouce*; doplněk). Dále soutěžící určovali všechny mluvnické kategorie tohoto změněného slovního tvaru (číslo množné, slovesný rod činný, vid nedokonavý, jmenný rod střední). Navíc měli studenti přijít na to, mezi která dvě slova v úryvku je možné doplnit čárku, zdůvodnit, proč je to možné, a vysvětlit, jak se změní význam (*tam, co*; bez čárky: ‚planoucí tam jako slzy lásky‘, s čárkou: ‚planoucí tam, kde [planou] slzy lásky‘ /tj. v daném verši by po doplnění čárky byla výpustka slovesa *planout*/).

V jiném úkolu krajského kola pracovali studenti s úryvkem z novin: *Po prohraném fotbalovém zápase řekl trenér v šatně hráčům: „Říkal jsem vám, abyste hráli jako nikdy předtím, a ne jako byste nikdy předtím nehráli.“* Přímá řeč v zadaném úryvku obsahuje tři výpustky slov, která by se při jeho plném znění opakovala. Studenti příslušné tvary slov doplňovali a pak vytvářeli závislostní graf doplněného souvětí (‚*Říkal jsem vám, abyste hráli tak, jako jste nikdy předtím nehráli, a neříkal jsem vám, abyste*

hráli tak, jako byste nikdy předtím nehráli.“).

Témata slohových prací pro školní až krajské kolo pro I. kategorii byla *Pohled z okna*; „*Nebojte se, my tady jenom strašíme.*“ a *Nezajímavější zvíře na světě je...*; témata pro II. kategorii byla následující: *Podzimní dny*; *Říká se, že přátelé jsou naši příbuzní, které si sami vybíráme. Ostatní, ti skuteční příbuzní, jsou nám naděleni osudem a rodem. Někdy je to pěkné nadělení...* (Miroslav Horníček) a *Apríl (ne)mám rád(a), protože...*

Národní kolo je určeno pro nejlepší řešitele krajských kol. V minulém školním roce se konalo na konci června v chatové osadě u Bělé pod Bezdězem. Pro soutěžící obou kategorií bylo připraveno pět úkolů – dva jazykové, dva slohové a jeden polopřipravený mluvený projev.

Prvním soutěžním úkolem pro účastníky z I. kategorie byla práce se slovesem *pokryt*. Soutěžící od něj nejprve tvořili tvary všech možných přechodníků a přičestí a poté také jejich běžně užívané odvozeniny. Utvořené tvary pak užívali v různých větách tak, aby každý jednotlivý tvar v nich byl vždy v jiné větněčlenské platnosti, bylo-li to možné (např. odvozenina *pokrytí*: *Pokrytí ČR mobilním signálem je poměrně dobré.* – podmět; *Naše výrobky jsou pokrytím vašich potřeb.* – jmenná část přísudku). Úkol většiny soutěžících nedělal větší problémy. V některých případech se však ukázalo, že žáci obtížně rozlišují, které slovo bylo odvozeno přímo od slovesa a které až od jeho dalších odvozenin.

Ve druhém soutěžním úkolu se žáci z I. kategorie zabývali deixí, resp. zájmenným tvarem *jeho* v následujícím souvětí: *Oscar Niemeyer navrhl koncept města Brasília. Systémový přístup k architektonickému návrhu umožňuje jeho (1) přesnější, přehlednější a snazší rozpracování jak pro jeho (2) tvůrce, tak pro jeho (3) realizátory.* Každé ze tří užití zájmenného tvaru *jeho* má v zadaném souvětí několik možných interpretací. Soutěžící zvažovali všechny možnosti, k čemu se daný zájmenný tvar v souvětí může v jednotlivých případech vztahovat. I s tímto úkolem si soutěžící poradili poměrně dobře, i když všechny možnosti, k čemu může *jeho* odkazovat, neuvedl nikdo.

Soutěžící II. kategorie v prvním úkolu pracovali se spojovacími prostředky v textu. Do zadaného textu nejprve doplňovali vynechané prostředky textové koherence (např. *z toho důvodu, takže, v důsledku toho*) a pak prostředky se stejnou funkcí hledali v zadaném novinovém textu. V dalším kroku studenti nalezené výrazy obecně charakterizovali. Většinou neměli problémy s nacházením konkrétních spojovacích prostředků, ale často nedokázali výrazy rozčlenit do menších skupin podle jejich rozdílných vlastností ani tyto vlastnosti uspokojivě obecně popsat.

Druhý úkol pro II. kategorii pak ověřoval, zda studenti rozumějí odbornému lingvistickému textu. Soutěžící dostali ke čtení odbornou lingvistickou studii² a soubor úloh na porozumění zadanému textu. Ukázalo se, že většina umí s textem pracovat velmi dobře – většina prací byla hodnocena nadprůměrně.

Součástí národního kola je pro soutěžící obou kategorií i polopřipravený

mluvený projev. Žáci z I. kategorie hovořili na téma *Tipy na sobotní výlet (pozvánka v rádiu)*. Soutěžící se mohli inspirovat předchozí společnou exkurzí do Českého ráje. Tématem pro studenty ze II. kategorie bylo *Co bych změnil na výuce českého jazyka na středních školách*. Soutěžící měli 3 minuty na přípravu a poté před porotou přednášeli projev v délce 1–1,5 minuty. Většina z nich tento úkol splnila uspokojivě. Někteří však nedokázali udržet plně spisovnou formu svého projevu, několik soutěžících mělo problém vyhnout se opakování stejné myšlenky. Několik přednesených projevů však bylo výjimečně dobrých a porotu velmi mile překvapily.

Soutěžící každé kategorie dále pracovali i na úkolech slohových. Žáci z I. kategorie psali tentokrát na témata *Co bych vytesal do skály* (téma bylo inspirováno společnou exkurzí, lidovou architekturou u Kopicova statku v Českém ráji) a *Tady to všechno začalo...* (žáci psali příběh, který se mohl odehrávat v parku na náměstí v Bělé pod Bezdězem). Studenti ze II. kategorie zpracovávali témata *Co bychom dnes postavili místo mariánského sloupu za odvrácení epidemie* (téma bylo inspirováno památkou v Bělé pod Bezdězem) a *Žiju tu už dlouho...* (monolog zvířete; téma navazovalo na návštěvu útulku pro handicapovaná zvířata). Slohové práce byly většinou podařené, i když se mnoho soutěžících nedokázalo vyvarovat klíšé a prázdných frází. Nežádka se bohužel objevovaly i základní pravopisné nedostatky.

Celkově však bylo národní kolo Olympiády v českém jazyce velmi podařené, vzniklo na něm několik vynikajících prací, jejichž autoři mají dobré předpoklady pro to, aby se po dalším studiu zabývali jazykem i v profesním životě.

A kdo jsou vítězové uplynulého ročníku soutěže?

V I. kategorii přední místa obsadili:

1. místo – Natálie Bulvasová (Gymnázium J. S. Machara, Brandýs nad Labem)
2. místo – Tomáš Sourada (ZŠ 28. října, Žamberk)
3. místo – Anna Tesaříková (Gymnázium Benešov)

Ve II. kategorii zvítězili:

1. místo – Hana Hledíková (Gymnázium Velké Meziříčí)
2. místo – Šimon Hříbal (Gymnázium Nad Alejí, Praha)
3. místo – Pavla Bednářová (Gymnázium Benešov)

Vítězům srdečně blahopřejeme!

² PANEVOVÁ Jarmila, ŠEVČÍKOVÁ Magda. Jak se počítají substantiva v češtině: poznámky ke kategorii čísla. *Slovo a slovesnost*, 2011, roč. 72, s. 163–176.